

Blaženka Despot

EMANCIPÁCIÓ ÉS TECHNOLÓGIA

Az emancipáció és a technológia kapcsolatának a vizsgálata során az emancipáció marxi meghatározása a legalkalmasabb kiindulópont: „*Min-den emancipáció az emberi világnak, a viszonyoknak visszavezetése magára az emberre.*”¹ Az emberi világnak, az emberi viszonyoknak pusztán az emberre való vonatkoztatása az emancipáció és a technológia vonatkozásában megköveteli, hogy a technológia emberi léptékű legyen. A legfőbb gondot a technológia fogalmának a meghatározása okozza. A technológia különböző definíciói arra engednek következtetni, hogy a technológia fogalma nem is olyan egyszerű, egyértelmű. Az általános értelemben vett technológia, amelyet a lexikon „az iparban, a fizikai, vegyi és egyéb eljárásokra, az anyagok feldolgozási módozataira és eszközeire vonatkozó ismeretek összességéeként” határoz meg, jelentős ikhatással van magának az emancipációnak az értelmezésére.

Az iparban a fizikai, vegyi és egyéb eljárásokra, az anyagfeldolgozási módokra és eszközökre vonatkozó ismeretek, folyamatok összessége egyértelműen meghatározhatja az emberi világnak, a viszonyoknak magára az emberre való visszavezetését. A technológia ilyen nemű körülhatárolása tulajdonképpen általánosan definiálja a korszerű termelési mód lényegét, a legfejlettebb termelőerőket. Ez a technológia határozza meg a tudomány és az ismeretek alkalmazását a modern ipari társadalmak termelési folyamatában. Ez a definíció értékelés és társadalmi jelentőség nélkül is a technológia és az emancipáció értékelésen alapuló kapcsolatára utal, mert úgy tűnik, hogy nem lehet kérdésessé tenni az ismeretek és folyamatok összességének kapcsolatát és az emberi világnak, a viszonyoknak magára az emberre való visszavezetését. A tudomány és annak a termelési folyamatban való felhasználása a korszerű termelési mód elengedhetetlen feltétele, az ember természetéhez való viszonyulásának szükségszerű velejárója, generikus lényének megnyilvánulása. A modern ember mint generikus lény az említett módon körülhatárolt technológia által jut kifejezésre. Azt is mondhatnánk, az említett módon definiált technológia

hozzájárul ahhoz, hogy az emberi világot, a viszonyokat egyértelműen lehessen visszavezetni magára az emberre. Az emancipációnak a marxi definíciója mellett ezt a meghatározást csak akkor fogadhatjuk el, ha az emberi világnak magára az emberre való visszavezetéséről van szó, tehát magáról a termelésről, a modern társadalom történelmi értelemben vett termelési módjáról, amely a természettel szemben technológiai viszonyt alakít ki. Marx definíciója szerint az emancipáció az emberi világnak, a viszonyoknak visszavezetése magára az emberre. A technológia említett definíciója semmiféle emberi viszonyokra nem enged következtetni. Minden emberi és társadalmi viszonytól független, s így a marxizmus szempontjából kívül esik az osztályviszonyokon. A technológia pusztán tudomány, alkalmazott tudomány, olyan ismeretek összessége, amelyekre az élet korszerű újatermeléséhez van szükség. Ezek az ismeretek függetlenek a társadalmi és osztályviszonyoktól, s így ennek a technológiának a birtokbavétele csupán előfeltétel annak megértéséhez, hogy miként kerül sor az *emberi viszonyoknak* magára az emberre való visszavezetésére. Amennyiben az emancipáció és a technológia korrelációját kiegészítjük az emberi viszonyokkal, akkor felmerül a politikai emancipáció kérdése. A technológia fogalmának általános meghatározása érintetlenül hagyja a termelésben jelenvaló emberi viszonyokat. Mivel az emberi viszonyok megváltoztatásáról van szó, azoknak magára az emberre való visszavezetéséről, ezért a visszavezetés kívül esik a technológia szféráján, az emberi viszonyoknak az emberre való visszavezetéseként már politikai küzdelemnek számít, s a politikai emancipáció fogalmkörébe utalhatjuk. A technológia csak a politikai emancipáció közvetítésével kerülhet kapcsolatba az emancipációval. A politikai emancipációt viszont a polgári társadalom hozta létre, amely az embereket önző egyénekre és állampolgárokkra osztotta fel. Ugyanakkor realizálta a gazdaság és a politika, a polgári társadalom és a politikai állam kapcsolatát. „A politikai emancipáció az ember redukálása egyrészt a polgári társadalom tagjára, az *önző független* egyénre, másrészt az *állampolgárra*, az erkölcsi személyre.”²

Nem elég csupán a politikai forradalom által kapcsolatba hozni egymással a technológiát és az emancipációt, mert éppenséggel maga a politikai emancipáció tette lehetetlenné az emberi viszonyoknak magára az emberre való visszavezetését. Ez az adott viszonyok közepette magát az embert homo duplexszé, önző egyénné és állampolgárrá tette. A technológia említett definícióját a reálszocializmus országokban a politikai emancipáció másfajta értelmezésére alapozva fogadták el mind az elméletben, mind a gyakorlatban. Úgy vélik, hogy a politikai emancipáció csak a proletárdiktatúra által teljesedhet ki. Az emberi lényt önző egyénre és állampolgárra felosztó polgári társadalomban a politikai emancipáció az államosított vagy társadalmiasított termelőeszközök birtokbavételében jut kifejezésre. Úgy vélik, hogy a polgári társadalom és a politikai állam közötti szakadékot, amely a politikai emancipáció végkövetkezménye, a gazdaság és a politika kapcsolatának megváltoztatásával át lehet hidalni. Mégpedig azáltal, hogy a gazdaságot alárendelik a politikának. Az átvett

technológia ideológiailag „szocialista módon” jut kifejezésre, az emberi viszonyoknak magára az emberi viszonyokra való visszavezetését pedig az állam és a társadalom azonosításának tekintjük. Maguk a termelési és emberi viszonyok változatlanok maradnak, de a technológia változatlan értelmezése mégis átalakulást hoz a tulajdonviszonyokban és az emancipáció területén. A gazdaság fölé helyezett politikai szféra a technológia semleges definícióját teszi magáévá és közvetlen kapcsolatba hozza az emancipációval. A szocialista állam, a „szocialista államiság” az ember generikus lényeként jut kifejezésre, de egyáltalán nem áll módjában a polgári életmód újratemmelődését megszüntetni.

Az állami és a politikai tényezőnek az emberi világot és az emberi viszonyokat magára az emberre visszavezető emancipációval szembeni túlértékelése (valójában az emancipáció figyelmen kívül hagyásával azonos. „Csak ha a valóságos egyéni ember visszafogadja magába az absztrakt állampolgárt és, mint egyéni ember, a maga empirikus életében, a maga egyéni munkájában, a maga egyéni viszonyai között az *emberi nem lényévé* vált, csak ha az ember a maga »force propre-jait« (»tulajdon erőit«) *társadalmi* erőkként ismerte fel és szervezte meg, s ennél fogva a társadalmi erőt nem választja el többé magától a *politikai* erő alakjában, csak akkor valósult meg az emberi emancipáció.”³

A technológiát minden megfontolás nélkül nem hozhatjuk kapcsolatba az emancipációval, főleg ha úgy véljük, ennek a kapcsolatnak a politikai emancipáció közvetítésével kell létrejönnie. Mivel a tudomány, annak alkalmazása, az ismeretek és a szakértelem magától értetődő kapcsolatban áll az emancipációval, nyilvánvaló, hogy szükségszerűvé válik a technológia fogalmának az újraértelmezése. Az említett definíció elégtelen ahhoz, hogy körülhatároljuk az emancipáció előfeltételét képező emberi viszonyokat, s ezért ezeknek a technológia definíciójában kell helyet szorítani, mivel a technológia már önmagában véve egyfajta emberi viszony, osztályviszony hordozója.

II.

A technológiának mint meghatározott emberi és társadalmi viszonynak a meghatározása már annál a pusztán történelmi ténynél fogva is szükségszerű, miszerint ezt a szót először Johann Beckman használta Entwurf einer allgemeine Technologie című művében 1806-ban.⁴ Ismeretes, hogy az anyag fizikai, vegyi és egyéb megmunkálásával kapcsolatos tudomány és ismeretek minden korban más szinten volt. A technológia fogalmának meghatározására, illetve az általános technológia körvonalazására csak 1806-ban került sor. Nyilvánvaló tehát, hogy az anyagfeldolgozás olyan ismereteiről és módzatairól van szó, amelyek nemcsak mennyiségileg, hanem minőségileg is különböznek a korábbiaktól, tehát a tudomány, a tudás és a termelés kapcsolatát szolgáló egész társadalmi termelés megújulásáról. A tudomány az ismeretek és azok alkalmazásának új viszonyán

alapuló megújult társadalmi termelés, s a termelési folyamatok összességével foglalkozó tudomány eltérő módon határozza meg a termelésben érvényesülő *emberi viszonyokat*. Ezek az újonnan kialakult emberi viszonyok, amelyek a tudománynak az anyagfeldolgozás fizikai, vegyi és egyéb módozatairól szerzett ismeretei alapján fogalmazódtak meg és *technológia* néven váltak ismertté, s minőségileg új társadalmi és emberi viszonyokhoz, a fejlett kapitalizmus viszonyaihoz vezettek. A technológia és az emancipáció kapcsolatát csak kapitalista technológiai kapcsolatként értelmezhetjük. A technológia lehetővé teszi a fejlett kapitalizmust és meghatározott emberi viszonyok kialakulását, de maga is azok által feltételezett. Éppen ezért a technológia és az emancipáció kapcsolatba hozatala magától értetődővé teszi, hogy a technológiát, meghatározott társadalmi viszonyként kezeljük. A technológia és az emancipáció kapcsolatáról elmondottak alapján újrafogalmazhatjuk a technológia fogalmát: A technológia az általános és a közös munka történelmileg meghatározott viszonya. Mivel a munka két fajtájának, az általános és a közös munkának a történelmi kapcsolatáról van szó, s mivel a munka egy olyan önmagában és önmagáért létező fogalom, amelyre visszavezethetjük emberi világunkat, az emberi viszonyokat pedig magára az emberre, így kapcsolatba lehet hozni a technológiát és az emancipációt. Ha manapság magától értetődőnek tűnik számunkra a technológia és az emancipáció viszonya, illetve az, hogy a technológia az emancipáció előfeltétele, akkor az azért van, mert a technológia fogalma magában foglalja az általános és a közös munka korszerű értelemben vett kapcsolatát. Marx *Az érték-többlet átalakulása profitná* című munkájában a következőket mondja: „... általános munkának számít mindennemű tudományos munka, feltalálás, felfedezés. Az általános munka csekélyebb része az élő emberekkel kialakított kooperációból, jelentősebb része pedig az egész tudománytörténet ismereteinek az eredményéből adódik. A közös munka az egyének közvetlen kooperációja.” Amennyiben a technológiát az általános és a közös munka, a tudomány és az egyének kooperációjának a viszonyaként határozzuk meg, akkor ezzel a technológiát az emberi viszonyok történelmileg meghatározott szférájaként, a tőke és a munka termelési viszonyaként határoljuk körül. A technológia és az emancipáció kapcsolatának magától értetődő meghatározása során feltétlenül fel kell hívnunk a figyelmet arra, hogy kapcsolatuk a tőke és a munka viszonyából következik. A technológia mint az általános és a közös munka, valamint az emberi viszonyok eredője, a tőke és a munka viszonyán alapul, s ezért az emberi világ és *viszonyok* nem egyszerűsíthetők le magára az emberre a technológia kritikátlan átvitelével. A technológia feltétele a fejlett tőkés termelési mód, meghatározott emberi, azaz társadalmi és osztályviszonyok, amelyek közepette az öröklött manufakturális termelőeszközök és az általuk eredményezett munkamegosztás magának a kapitalista termelési módnak, a profitnak az érdekében alakult át. Az öröklött manufakturális termelőeszközök nem biztosítanak hatékony értéktermelést, érték-többletet, tőkefelhalmozást. A hatékony értéktermelés szükségszerűvé teszi a

munkafolyamat további felosztását, mégpedig olyan egyszerű részekre, hogy az egyes műveletek végzését gépek vehessék át. Az áru- és pénzgazdálkodáson, az absztrakt munka egyenértékű cseréjén alapuló tőkés termelési mód a termelőeszközökkel végzett konkrét munkát a munkamegosztással kénytelen volt absztrakt munkává átalakítani, hogy helyét elfoglalhassa a szerkezet — a gép. Az egyes műveletek absztrakt gépezettel való felcserélhetősége megszünteti a termelőeszközök sajátos önállóságát és géppé teszi őket.

A termelőeszköz nem más mint állandó tőke — *capital fixe* —, az állandó tőke pedig a tőke legmegfelelőbb formája. Minden tőke úgy viszonyul a munkához, mint géphez. Az általános és a közös munka viszonyát, a tőke és a munka kapcsolatát kifejező technológia az élőmunkával szemben álló gép viszonyát fejezi ki. A munkamegosztás által atomizált és értelmetlenné vált élőmunka a gépi berendezés szolgálatában szükségszerűen átalakul általános munkává. A gépi munkamegosztás megcsontosodott társadalmi, emberi viszonyt fejez ki, ezáltal a munkás és a gép közötti munkamegosztás helyreállítójává válik. Technológiáról, mint az általános és a közös munka történelmi viszonyának kifejezőjéről csak a tudományos alapokra helyezett termelésben lehet szó, ahol a termelőeszköz mint *capital fixe* jelentkezik és ahol ez az állandó tőke az élőmunka és a gép kapcsolataként egzisztál. A technológiai találmányok csak akkor használhatók fel a gépi berendezések rendszerében, ha az általános társadalmi munka tudományos jellegűvé válik, s ha a termelőeszközök már nem funkcionáló berendezést mint állandó tőkét az egyének kooperációja, a munkásosztály, az élőmunka helyettesítheti közös munkaként. A tőke úgy párosítja a közös munkát és a tőkét, hogy az élőmunka veszítsen fizikai erejéből, s így a szakéntelem, a szakmai jártasság ne a munkásban, hanem a gépezetben, az üzemben jusson kifejezésre. Ezeknek a munkaformáknak a tudományos kombinációja az üzemekben egységes egészként hat. A munka társadalmi jellege a munkástól függetlenül is objektíve létezik. Ebből is következik, hogy a technológia és az emancipáció kapcsolatba hozása csak az emberi viszonyoknak magára az emberre való visszavezetése által lehetséges, tehát a munka társadalmi szellemének a megszüntetése által, amely objektíve a dolgozóktól függetlenül létezik. A munka társadalmi lényegének a munkástól független objektív létét nem szüntethetjük meg politikai emancipációval. Ez egyrészt elidegeníti az emberi viszonyokat a politikai, állami szférában, másrészt pedig változatlanul hagyja az általános és közös munka, a tudomány és az egyéni együttműködés kapcsolatát. A termelőeszközök államosítása vagy társadalmosítása nem társadalmosítja az élőmunka és a gép kapcsolatát, sem pedig a kombinált üzemi munkát. A gép, a *capital fixe* az élőmunkával ellentétben tőkés nélküli tőkésviszonyokat tenmel ki. Azért van szüksége a munkás élőmunkájára, hogy eltulajdoníthassa többletmunkáját. Hogy ez a munka ne válhasson kizsákmányolássá, az értéktöbblet elsajátításává, az egész problémakör áttevéődik a többletmunka elosztására, a munka szerinti javadalmazásra. A technológia és az emancipáció viszonyát

nem lehet keresztülvinni, mert a technológia már önmagában véve az általános és a közös munka, a tudomány és az egyéni együttműködés történelmileg és tőke által meghatározott viszonya. A technológia és az emancipáció viszonyának rendezése szükségszerűvé teszi az általános és a közös munka összefüggéseinek tematizálását.

A korszerű marxista elmélet nem dolgozta ki kellőképpen a technológia és az emancipáció kapcsolatának előfeltételét képező általános és közös munka összefüggésrendszerét. Az első tévedés a termelőerők és a termelési viszonyok — mint külön entitások — strukturalista szemlélete. Ez a szemlélet az emancipációt a magántulajdon politikai forradalom általi felszámolásában látja, a termelőerőket, a technológiát pedig önmagában véve valamiféle semleges vagy kedvező tényezőnek fogadja el. A tőkés viszonyok által kialakított, a munkástól független társadalmi tényezők társadalmisítását a magántulajdon politikai megszüntetése által véli megvalósítani. Vitathatatlan, hogy a termelőerők semlegességének és a termelési viszonyok osztályjellegének az eszméje a korszerű szocialista társadalmnak ténylegesen fejletlen termelőerőknek az eredője. Az ilyen gyakorlati nehézségek szolgálnak alapul az „elméletek” kidolgozásához. Vizsgálódásaink során azonban nem állhatunk el a történelmileg és tőkés viszonyok által meghatározott általános és közös munka, a technológia forradalmasítási kísérletétől.

Maga Marx, de különösen Engels sem foglalt állást egyértelműen a termelőerők meghatározásával kapcsolatban. A termelőerők fejlesztéséért *A Kommunista Párt kiáltványában* fejezték ki legnagyobb elismerésüket a burzsoáziának: „A burzsoázia alig százéves osztályuralma alatt tömegesebb és kolosszálisabb termelőerőket hozott létre, mint valamennyi leünnemzedék együttvéve. A természeti erők leigázása, gépi berendezés, a vegyészet alkalmazása iparban és földművelésben, gőzhajózás, vasutak, villamos távírók, egész világrészek megművelés alá vétele, folyók hajózhatóvá vétele, lábdobbantásra a földből előpattanó egész népeiségek — mely korábbi század sejtette, hogy a társadalmi munka méhében ilyen termelőerők szunnyadnak!”⁵

A burzsoázia társadalmi munkájának az ilyen elismerését — amennyiben nem a marxizmus közvetíti felénk — a termelőerők valamiféle sajátos struktúrájának, semleges technológiának vélhetik, illetve az általános és közös munka társadalmi viszonyának. Mivel azonban a marxizmus számára a technológia problémája mindig is gazdasági jellegű volt, s mivel a polgári termelési módot szigorú bírálat alá vette a klasszikus marxizmus (*A politikai gazdaságtan bírálatához* és *A tőke* című műveikben), így a polgári tudomány bírálata elsősorban a polgári közgazdaságnak, a polgári társadalom abszolutizált tudományágának a kritikáját jelenti. Say, Ricardo, Smith írásainak komoly figyelmet szenteltek, mert csak az ő kritikájukra lehet alapozni a politikai gazdaságtan bírálatát. Szövegeikben jelen van a marxi általános munka fogalma, amely nagyrészt az egész történelem tudományos vívmányain alapul. A technológiával, a termelőerőkkel kapcsolatos általános munka ugyan nem tölt be

elsődleges szerepet érdeklődésében, de szórványosan előfordul az Ure és Babbage közgazdászokról írt bírálatában. Ure és Babbage sokkal inkább megalapítói és sokkalta jobban hatottak a technokrácia elméletének kialakulására, mint Saint Simon Marxra és Engelsre. Az általános munka elméletére gyakorolt hatásukról pedig kevesebbet tudunk, mint a technológia értelmezésének területéről. Engels „a gyári rendszer cinikus apologetájának” nevezte Babbaget, mégpedig azért, mert mind Babbage, mind Ure csak a gyári rendszer objektivitásáról és egzakt jellegéről vesz tudomást, mellőzve minden jellegű szociális és osztálykérdést. Függetlenül attól, hogy ilyen értelemben foglaltak állást a technokrata eszmékkel kapcsolatban, és hogy a termelőerőket önállóaknak tartották, aligha mondhatnánk, hogy Ure és Babbage nem gyakorolt hatást Engelsre. Mivel a technológiának mint az általános és közös munka történelmileg meghatározott viszonyának a fontosságára való tekintettel el kell oszlatnunk a Babbage és Ure közgazdászok Engelsre gyakorolt hatásával kapcsolatos kételyeket, ezért idézzünk egy terjedelmesebb részt Engelsnek *A tekintélyről* című munkájából: „Egy nagy gyár önműködő mechanizmusa sokkal zsarnokibb, mint a munkásokat foglalkoztató kistökések valaha is voltak. Legáltalábbis, ami a munkaidőt illeti, a gyárak kapujára fel lehet írni: »Lasciare ogni autonomia, voi che entrate!«* Az ember a tudomány és a leleményesség segítségével uralma alá vetette a természeti erőket, de azok bosszút állnak rajta azzal, hogy az őket kiaknázó embert a társadalmi szervezettől független igazi zsarnokságnak vetik alá. Aki el akarja törölni a tekintélyt a nagyiparban — magát a nagyipart törölné el, megsemmisítené a gőzzel működő fonodákat, hogy a rokkához térjenek vissza.”⁷

A reálszocializmus országaiban gyakran megfelelnek a technológiának mint az általános és közös munka kapitalista viszonyának a pontos feltérképezéséről, mégpedig igen gyakran éppen a marxi és engelsi nézetekre hivatkoznak teljesen kintikátlanul és nem veszik figyelembe korunk társadalmának történelmi dimenzióit, azt hogy a technológia olyan lehetséges kataklizmákkal járhat, amelyeket politikai emancipációval nem lehet megoldani. Az NDK-ban kiadott *Philosophischer Wörterbuch* például nem tartja nyilván a technológia fogalmát. A termelési módot a termelőerők és a termelési viszonyok egységeként határozza meg. A termelőerőt pedig a termelőeszközök és az emberi munka kölcsönhatásaként kezeli. A termelőeszközök birtoklása a forradalom központi kérdése: „A szocializmusban a legfontosabb termelőeszközök társadalmasítása által szűnik meg a munkaerő és a termelőeszközök közötti elkülönülés, valamint a magántulajdon következtében létrejött munkaerő-felhasználás.”⁸ A technológia kérdésének a termelőerők és a termelési viszonyok kapcsolatára való leegyszerűsítése mechanikusan és strukturálisan is elkülöníti egymástól a termelőerőket és a termelési viszonyokat. A termelőeszközök magántulajdonának a megszüntetése ebben az ideológiában is megoldja a munkás és a gép viszonyából adódó gondokat, az emberi viszonyokat, hisz meg-

*„Ki ide belépsz, mondj le minden önrendelkezésről!” (Dante)

szünteti a kizsákmányolást. A magántulajdon megszüntetése így közvetítést jelent a kapitalista vagy szocialista technológia és az emberi viszonyokat magára az emberre visszavezető emancipáció között. Sőt mi több, a megszüntetett magántulajdon, mint domináns emberi viszony megszünteti a munkatermelékenységnek, az általános és közös munka kapcsolatának a magántulajdon következtében korlátozott jellegét.

A technológiával — mint az általános és közös munka tőkés viszonyával — kapcsolatos elgondolásaink szerint ez azt jelentené, hogy az általános és közös munka viszonya sokkal hatékonyabb a magántulajdon terhéől megszabadított termelési viszonyok közepette, mint a hatékonyságot, a profitot szolgáló körülmények között.

A tőkés termelőerők és termelési technológia megfontolás nélküli átvétele az „átszellemült csodával”, a géppel szembenálló munkást a technológiai ésszerűség törvényeinek teszi ki. A technológiai ésszerűség szó szerinti átvétele a munkára való szocialista joggal és a munkaviszonyból eredő egyéb kiváltságokkal járó emberi és termelési viszonyok közepette a hatékonyság elve alapján konstruált gépezeten megvalósított munkatermelékenység — a termelékenység növekedését meghirdető ideológiától függetlenül — elmarad a magántulajdonosi viszonyok közötti optimális-tól. A valóság kitartó szembeszegülése ez az ideológiával.

Mivel a gép már többé nem az állandó tőke legmegfelelőbb formája, de még mindig nem változott meg a munkás és a gép közötti munkamegosztás, a reálszocializmus országainak egyes ideológusai megkísérelték bevezetni a „technikai elidegenedés” fogalmát, hogy azzal válaszolják meg az ideológia és a tényleges emancipáció nyilvánvaló meghasonlását, miközben továbbra is megmaradnak a politikai emancipáció platformján. A „technikai elidegenedés” fogalmát azzal indokolták, hogy nem fordul elő Marxnál, mert nem szembesült a szocializmus problémáival: 1. A szocialista forradalom során birtokba kell venni az anyagi és a technikai bázist, 2. a munka műszaki bázisának jelenlegi heteronóm jellege különbözőképp juttatja kifejezésre a munkások motivációit és megelégedettségét, valamint a foglalkoztatottak kezdeményezéseit, 3. más ütemben haladnak a munkához fűződő követelmények és azok megvalósítási lehetőségei, 4. kellő eszmei-politikai tevékenység nélkül fennáll a lehetősége, hogy divergens folyamatok jönnek létre a munka jelentősége és a termelők vele kapcsolatos egyéni tudatában, 5. nincs túlságosan biztos harmónia a termelés automatizálása és a dolgozók alkotói részvételének fokozása között.”⁹ A technikai elidegenedés” így kialakított fogalma alapján megállapították, hogy „a munkának mint a kommunista termelési mód legfontosabb lét-szükségletének a kialakítása mélyreható dialektikus folyamat”.

A „technikai elidegenedés” fogalmának, mint az adott társadalmi viszonyok leegyszerűsített technológiai problémájának a bevezetésére tett kísérletet végérvényesen megkérdőjelezték azzal az állítással, hogy ezekben a vitákban „nem értékelik azt a törekvést, hogy a kommunizmus anyagi-műszaki bázisának a létrehozásával a munka tartalma egyre jobban egységesül alkotói potenciáljával”.

A termelőerők és a termelési viszonyok kapcsolatában viszonylag újnak számít a „technikai elidegenedés” fogalmának bevezetésére tett kísérlet. Amíg a „technikai elidegenedés” fogalmának megkérdőjelezését illetően nyilvánvaló az ideológia hatékonysága, addig a „technikai elidegenedés” kérdéskörének felölelése során látszólagos a termelésben dolgozó valóságos helyzetének az ideológiától való mentesítése, hisz nyilvánvaló elsőséget biztosítunk a termelésnek. A technológiának mint az általános és a közös munka osztályjellegű kapcsolatának az értelmezése szempontjából figyelemre méltó a francia és az olasz kommunista teoretikusok vitája a termelőerők és a termelési viszonyok elvont ellentmondásának „mechanisztikus” és „revizionista” jellegéről. A termelőerők fogalmának újraértékelését a reálszocializmus jól ismert definíciója alapján felvetni — miszerint a termelőerő a termelőeszközök és az emberi munka kölcsönhatása — csak azt jelentheti, hogy ez a kölcsönhatás az *egyének univerzális jellegével* azonos. E. Balibar¹⁰ a következőképpen definiálta: „*A termelőerők a tényleges kisajátítást hordozzák magukban, tehát az egyéni univerzalitás történelmileg emancipációra mozgósító erői.* A termelőerők a termelési viszonyokkal való absztrakt szembeállítás nélkül a *tényleges kisajátítás* viszonyait jelentik. Ez azt jelenti, hogy: 1. A termelési viszonyok nem képeznek valamiféle külön struktúrát. 2. A termelési és újratermelési folyamat egyesíti a termelőket, a munka tárgyát és eszközeit 3. A tényleges kisajátítási viszonyok nem csupán jogi értelemben vett kisajátítással azonosak. Az univerzális egyén történelmi értelemben vett emancipációs erő, a technológiával mint az általános és közös munka tökéletes kapcsolatával szemben oly módon jut kifejezésre, hogy a termelési és újratermelési folyamatban szorosan együvé tartoznak a termelők, a munka tárgya és eszköze. Ezzel veszi kezdetét a munkamegosztás felszámolásának történelmi folyamata. A tényleges kisajátítási viszonyok mint a munkamegosztás felszámolására irányuló folyamatok a technológia demokratikus birtoklását, az alternatív technológia megválasztását jelentik, s ezáltal egy választási lehetőségen alapuló társadalom kialakulását teszik lehetővé, természetesen abban az esetben, ha az alternatív társadalom a kapitalista termelési módnak megfelelő termelőeszközöket átalakítja az új termelési mód eszközeivé.¹¹

Az egyén univerzalitását majd csak akkor mérhetjük a *szabadidővel*, ha a gépi termelési folyamatban megszűnik az általános és a közös munka viszonya, s a társult egyének élőmunkájának értelmetlen műveleteiből táplálkozó általános termelőmunka.

Az általános és a közös munka technológiai viszonya az igazgatás, a vezetés és a végrehajtás, a termelőeszközök társadalmi tulajdona és az öngazgatás különböző területein, a termelési folyamatban pedig a termelőknek, a munka tárgyának és eszközeinek a társadalmisítása által az adott technológiával történelmileg új termelési folyamatokat indít el. A polgári társadalom a meglévő termelőeszközöket a tőke érdekeinek megfelelően transzformálta, s így vált a technológia az általános és a közös munka kapcsolatává, a szocialista öngazgatás viszont az adott technológia átalakítását az általános és közös munka kapcsolatának megváltozta-

tásával, a munkamegosztás felszámolásával kezdte meg. Az emancipáció mint az emberi világnak magára az emberre való visszavezetése a technológiával fennálló kapcsolatnak megfelelően az egyén univerzális termelőereje által feltételezett, amelynek sajátos mértékegysége a szabadidő.¹²

III.

Az emancipáció és a technológia viszonya lényegében attól függ, hogy miként értelmezzük közvetítő jellegüket, valamint hogyan értelmezzük a technológia fogalmát. Ha a technológia fogalmát strukturalista úton leegyszerűsítjük a semlegesnek vett termelőerőkre, akkor az emancipációra csak a politikai forradalom, a termelési viszonyokban végbement változások által kerülhet sor, mint ahogyan a reálszocializmus országában ezzel többnyire a dolog be is fejeződött. Az embernek az emberi világra és az emberi viszonyokra való visszavezetése tulajdonképpen a polgári társadalom és a politikai állam ellentétének a leküzdését jelenti a termelési viszonyok változása közepette, a proletárdiktatúrában, az etatista rendszerben. A technológiának mint az általános és közös munka termelési viszonyai között kibontakozó emberi összefüggéseknek, az emberi világnak a figyelmen kívül hagyása következtében megszűnik az a „történelmi lehetőség”, hogy felvázoljuk magának a munkának a problémakörét, s az általános és a közös munka viszonyát. Az emberi világnak és az emberi viszonyoknak magára az emberre való visszavezetése nem jelenti az ember mint természeti lény és anorganikus kiegészítője, a természet történelmi viszonyának áttekintését. Ha az embernek mint természeti lénynek a természethez való viszonyát a történelmi materializmus alapján értékeljük, akkor megállapíthatjuk, hogy mindig a történelmileg adott termelési mód függvénye. „A természet sem objektíve, sem szubjektíve nem egyenlő az emberi lénnel.”¹³

A technológia mint az általános és a közös munka sajátos történelmi viszonya egyben a természet objektív és szubjektív értelmezésének történelmi formája. A természet, ahogyan az ember számára adott, a technológia, a tőkés termelési mód által közvetített, tehát „kapitalista természet”. Ha valaki nem ismeri el a természet historikus jellegét, azt hogy a technológia miként változtatta azt meg az emberi lény számára, akkor csak ahistorikusan értelmezheti, olyasvalaminek tekintheti, ami független az embertől. Ilyen alapokról indulva a természetet ismeretelméletileg úgy fogják fel, „mint a tudattól függetlenül létező dolgok és jelenségek összességét. Ilyen értelemben a természet azonos a filozófiai értelemben vett anyag fogalmával”.¹⁴ A technológiának mint az általános és a közös munka viszonyának az értelmezéséről lemondani annyi, mint elmulasztani a lehetőséget, hogy az univerzális egyén kapcsolatot alakíthasson ki a természettel, hogy azt objektív és szubjektív vonatkozásában, kapitalista jegyeitől függetlenül megismerje, és megérthesse a „szocialista természet” jellegét.¹⁵

A hazai praxis-filozófia érdeme, hogy filozófiai, ismeretelméleti és kritikai szempontból felszámolta a „tükrözésméletet”. A természet történelmietlen, az emberi tudattól független felfogása nem más, mint az emancipáció és a technológia viszonyának egyéntelmű filozófiai értelmezése, az emancipációnak a politikai emancipáció általi értelmezése, ami az embert valódi értelemben vett politikai lényvé teszi.

A tényleges kisajátítási viszonyok alapján meghatározott emancipáció és technológia az előfeltétele egy emberarcú természetnek, az emberi természet kialakulásának, annak, hogy a természetet saját anorganikus testrészének tekinthesse. Ebből viszont az következik, hogy a történelmet a természet és az ember folyamatos megújulásának, kettőjük kapcsolatának kell tekinteni.

Az embernek mint természeti és történelmi lénynek az emancipációja nem más, mint mindazoknak a természethez fűződő kapcsolatainak a felszámolása, amelyeket a technológia, az általános és a közös munka viszonya határoz meg. Ez az emancipáció az ember természeti lényének és a természet emberi lényének a történelmi kapcsolatát jelenti.

Az ahistorikus természetszemléleten alapuló absztrakt politikai emancipáció, amely megakadályozza, hogy az ember az *emberi nem lényévé* váljon empirikus élete, *egyéni munkája és egyéni kapcsolatai* során, az embert elvont lénynek, állampolgárnak tekintti. Az ember fogalmának elvontsága, keletkezésének a természettel kapcsolatos történelmietlensége jelen van már magában az *ember* kifejezésben, amely nem utal nemekre. Az *ember* fogalma férfit és nőt foglal magába, de amikor *emberre* gondolunk, az magától értetődően azt is jelenti, hogy a férfit embernek tekintjük, de hogy a nőt is, azt már külön kell hangsúlyozni, hogy megértsék. Ez nem más, mint a nemeknek az ember fogalmára való metafizikus és religiózus leegyszerűsítése. Ahogyan az ember mint természeti lény a természethez történelmi értelemben viszonyul, s ezáltal a természet objektíve és szubjektíve megváltoztatja hozzávaló viszonyát, ugyanolyan történelmi értelemben vett kapcsolat része a férfi és a nő is, egyrészt a különböző nemek, másrészt pedig a természethez való viszonyulás síkján. A természet fogalmának az emberi tudattól független leegyszerűsítése és elvonatkoztatása az emancipációt a termelési viszonyok szférájába helyezi át és politikai emancipációvá módosítja. Az elvonatkoztatott állampolgár független a természettől és a nemektől.

A reálszocializmus a technológiának — azaz az emberi lénynek a természethez mint saját anorganikus részéhez való történelmi viszonyulásának — a feltérképezése nélkül nem teheti kérdésessé, hogy az ember fogalmából miért hiányzik a természeti jelleg, a nemi vonatkozás, s miként is kell értelmezni a férfi fogalmát, hisz azoknak nem kölesönöz sajátos jelentést. Nem lehet kérdésessé tenni, hogy milyen természeti lények közötti kapcsolat feltételez olyan beszédet, amelyet kapcsolatuk külső szimbólumának tekinthetünk. Maga a viszony természetes jellegű, független a történelemtől, az emancipáció pedig az *ember* emancipációjával azonos, az osztályéval, mégpedig a megváltozott termelési viszonyok közepette,

amelyek nem tűrik meg sem a „technikai elidegenedést”, sem pedig a természettel kialakított, a történelem által közvetített kapcsolat során létrejött nő és férfi „természeti” lényének különböző megítélését.

A reálszocializmus a valódi értelemben vett birtokbavétellel járó viszonyokról, az emberiség emancipációval járó történelmi erejéről, és az emancipációt az átvett technológia útján politikai emancipációvá redukálva eredménytelenül kísérletezik a polgári társadalom és a politikai állam ellentmondásainak a leküzdésével. Sőt mi több, nihilizmusával megfeledkezik szellemi örökségéről, Hegel filozófiájáról, amelyből a gondolati filozófia egy igen lényeges fogalma, a proletariátus kisarjadt. Ebben a filozófiában azonban az államnak mint az abszolút szellem objektív realitásának mégis van egy sötét alapja — a család. Valamiféle természetesség, tözsgyökeresség jellemzi Hegelnél a szokásrend, a polgári társadalom és az állam kapcsolatát. De a természet ún. fekete pontját jogilag szabályozni kell, meg kell szüntetni természetességét, pusztán biológiai és nemi újratermelő jellegét. A természet akadályt képez az abszolút szellem előtt, szükségszerűség és egyben a szabadság objektuma, lehetőség arra, hogy a szabadság meggyökerezzen az államban. Ahhoz, hogy az állam az abszolút szellem realitása, tehát objektív szellem lehessen, természetes alapját, a családot úgy kell módosítani, hogy képes legyen önmagán túllépni, beilleszkedni a polgári társadalomba, s azáltal az államba. A család az államban nyeri el értelmét, amely értelmet kölcsönöz a természeti lények kapcsolatának, hogy érvényesülhessenek a polgári társadalomban. A jogi, illetve szellemi átalakulásra a családban kell sort keríteni, hogy a nemek megszűnjenek pusztán természeti lényekként létezni, s minden egyes családtag feladja önálló létezését, hogy a család egészet alkotthasson. De az önállóságnak ez a feladása és az átalakulás a legkülönbözőbb módon mehet végbe. Az állampolgárok szabadságának előfeltételét képező magántulajdon jogi megfogalmazását *A jogfilozófia alapvonalai* című művének 171 paragrafusában fogalmazza meg: „A családot mint jogi személyt mások irányában a férjnek mint családfőnek kell képviselnie.” Az átminősítésre azzal a feltétellel kerül sor, hogy a nő természetibb lény, tehát távolabb áll a szellemtől és csak a családi életben nyeri el emberi, jogi identitását és szabadságát, amelyet a 166. paragrafusban körvonalazott: „A férj helye alapvetően az államéletben, tudományos területen stb. van, dolgozik és küzdelmet folytat a külvilággal és önmagával, önnön megosztása által éri el belső harmóniáját, a nyugalmat és az érzelmi biztonságot a család jelenti számára, amelyben a nő alapvető rendeltetést tölt be, s szerető ragaszkodásában rejlik szokás szerinti meggyőződése.”

Mi Engels véleményét tartjuk elfogadhatónak, aki Hegel abszolút filozófiáját és a III. Frigyes Vilmos monarchikus államrendezése iránti elfogultságát bírálva a következőket mondja: „Ennek a következtetésnek sajátos formája persze onnan ered, hogy Hegel német volt, és neki is, mint kortársának, Goethének, kis filisztercsof lógott a tarkóján. Goethe

is, Hegel is, mindegyik a maga területén olümposzi Zeusz volt, de a német filisztert egyiküknek sem sikerült soha teljesen levetkőznie.”¹⁷

Ettől a filiszterségtől eltekintve Marx egész Hegel bírálata alapján megállapíthatjuk, hogy a spekulatív filozófia legfontosabb igazsága a polgári társadalom és a politikai állam ellentmondásait feszítő proletariátus. A hegeli filozófia bírálatainak proletariátus fogalmát vizsgálva az emancipáció problémakörének két síkja válik láthatóvá. A hegeli filozófiának ahhoz az ellentmondásához, hogy az ember akkor szabad, ha magántulajdonnal rendelkezik, de akkor is ember, ha nincs semmi a birtokában, hozzátartozik az az ellentmondás is, amely a nő és a férfi eltérő nemű helyzetéből következik. A hegeli filozófia az emancipációval kapcsolatos problémák két síkjára hívja fel a figyelmet: Az osztály- és nemű jellegűre, amelyek közül az egyiket a természet, a másikat pedig a szabadság és a társadalomban elfoglalt hely határozza meg.¹⁸ A nő természete sokkal jobban szembeszegül a szellemmel, azaz a szabadsággal, mint a férfié.

A proletariátus elvont igazságának megvalósulása a szocialista forradalomban, a magántulajdon megszüntetésében jut kifejezésre. A reálszocializmus országokban úgy vélik, hogy a magántulajdon megszüntetésével a politikai emancipáció következtében az emberi világ és az emberi viszonyok ismét emberi léptékűvé válnak.

A „technikai elidegenedést” nem ismerő befejezett politikai emancipáció szerint — amely számára ismeretlen a „technikai elidegenedés” — a női emancipációnak nincs osztályjellege, s az emberi világnak magára az emberre való visszavezetése magában foglalja a nőt is, hisz a nemeknek az abszolút szellem objektív államában betöltött különböző helyzetük alapvetően a tulajdonviszonyok, a magántulajdon szférájától függ.

A szocialista állam a termelési viszonyok változása során a jog és a törvényhozás szférájában szabályozza a nemek egyenjogúságát, a nőnek és a férfiak természetéből adódó sajátos jellegét, gyűjtőfogalomként pedig nem a metafizikus — religiózus „ember” fogalmát, hanem a „munkás” szót használja. A szocialista állam munkájának más munka szerinti díjazásának — mint alapvető szocialista elvnek — a területén ideológiailag nincs szükség női emancipációra, mert már leszűkült a munkásra, a munkásosztály pedig a kritikátlanul átvett technológia alapján a jövedelemszerzés és -elosztás szférájában ideológiailag éli át az emancipációt, azaz a saját lényéhez való visszatérést.

Az emberi emancipáció feltételét képező tényleges emancipáció lehetősége, illetve az embernek és az *emberi viszonyoknak* magára az emberre való visszavezetése kettős oszpadát rejt magában:

1. A technológia feltétel nélküli elfogadása lehetetlenné teszi a tényleges kisajátítási viszonyokat, az emberiség történelmi értelemben vett emancipációs erejét. Ez egyben akadályokat gördít az általános és a közös munka problémakörének a feltérképezése elé is. Éppen ennek a megfontolásnak a megakadályozása teszi lehetetlenné a természethez való újszerű, szocialista objektivitású és szubjektivitású viszonyulást.

A természetnek az emberi tudattól független értelmezése megakadályozza a „munkásokat”, hogy rátaláljanak emberi léptékükre. Különösen vonatkozik ez a nőkre, akiknek a „női természetét” külön determinánsnak tekintik az emancipáció során. A nő munkásként osztozik a munkásosztály emancipációjának sorsában, de mivel nő is, így „sajátos” emancipációját jogilag, társadalmi és politikai szempontból csak a munkásosztály önnön újratermelési gondjaként ismeri fel.

„Sajátosságainak” elismerése kizárólag az ahistorikus jellegű szülésre korlátozódik (anyavédelem, munkafeltételek, szüléssel járó kedvezmények).¹⁹

A technológiának mint az általános és a közös munkának a kritikátlan átvétele következtében kritikátlan lesz az ember és a természet, különösen a női természet viszonya. A nők és a férfiak tényleges életfeltételeiben megnyilvánuló egyenlenséget elméletileg a legjobb esetben is Marx *A gothai program kritikája* című írására vezethetnénk vissza, miszerint a munka szerinti díjazás mint jog, polgári jog, akárcsak a többi, hisz egyenlőtlen egyéneket mér azonos mércével — a munkával, s így ténylegesen egyenlőtlen viszonyokat alakít ki közöttük. A polgári társadalom által eredményezett egyéni és képességbeli különbségeket ebben az esetben a természeti lehetőségek egyenlőtlenségének tekinthetjük. Az emancipáció megakadályozása vagy az érintetteknek a saját természeti, változatlan alapjukra való leegyszerűsítése egyébként a rasszizmus egyetlen legitim formája.

Ha itt még azt is figyelembe vesszük, hogy „ezek a visszasságok a kommunista társadalom első szakaszán, ahogy az a tőkés társadalomból hosszú vajúdas után éppen megszületett, elkerülhetetlenek”, akkor világossá válik számunkra, hogy milyen lehetőséget jelent a nemeknek a „munkás” fogalmára való leegyszerűsítése. A munkásosztály éppen erkölcsi téren volt kitéve leginkább a polgári társadalomszemlélet beszűremlésének. Ez a lényege annak a lukácsi tézisnek, miszerint a munkásosztálynak meg kell szabadulnia a bér munka viszonyai által ráerőszakolt lealázó hatásoktól.

2. Az *emberi viszonyoknak* magára az emberre való megfontolás nélküli visszavezetése, tehát olyan körülmények között, amikor ez a viszony a gyakorlati életben továbbra is fenntartja a munkamegosztást, az állam — amely most már nem az abszolút szellem objektivitása, hanem emancipációjának a megtestesítője — a polgári társadalomtól változatlan formában átvett termelési viszonyok közepette szintén fenn kell hogy tartsa a család—polgári társadalom (a szükségletek rendszere)—állami összefonódó kapcsolatát. Az egyének szocializálása és az emancipáció ideológiai jellegűvé tétele szükségszerűen a család és az állam szoros kapcsolatához vezet. A család így már nem az állami abszolút szabadság objektivitásának sötét, természeti alapja, hanem az élet újratermelésének tényleges, empirikus tényezője. Szerepköre az egyének szocializálása, hogy meghatározott módon bekapcsolódhassanak az élet újratermelésébe, tehát az etatisztikus szocialista viszonyokba. A politikai forradalom és a poli-

tikai állam tekintélyét nem lehet fenntartani tekintélyes patriarchális család nélkül. Éppen ezért a reálszocializmus ateista jellegére való tekintettel sem számolta fel végérvényesen a patriarchális monogám család keresztény alapját, annak munkamegosztását, anyakultuszát. Az ilyen családban különbözik a nő „természete” a férfiétól, „természetesnek” veszik az adott munkamegosztást és a kispolgári erkölcsöt.

A család és az állam kapcsolatát a régi társadalomtól öröklött „anyajegyek” biztosítják. Ezek az „anyajegyek” leginkább a nő szerepét befolyásolják, a „természetére” hivatkozva többnyire sorsszerűvé teszik, s így marad számára a magánélet, mert képtelen bejutni a „munkás” kategóriába.

A „misztikus magvától” megtisztított hegeli forradalmi módszer az említett „kis filisztercopfot” meghagyta a reálszocializmusnak is.

Amennyiben az emancipáció és a technológia kapcsolatát az emberi világnak és az emberi viszonyoknak magára az emberre való visszavezetése jellemzi, akkor lehetővé válik a valódi értelemben vett kisajátítási viszonyok bevezetése. Az emberiség történelmi és emancipációs törekvéseinek eredményeként létrejött valódi értelemben vett kisajátítási viszonyok bevezetésére csak a reálszocializmus problémáinak feltérképezését követően, illetve az emancipáció politikai emancipációként való értelmezésével kerülhet sor. Ez a problémameghatározás csak a munkamegosztás általános és közös munkára való felosztásának folyamatos felszámolásában, a munkamegosztás általános megszüntetésén, a természettel szembeni technológiai ésszerűség problémáinak a felvetésén alapulhat. Csak egy ilyen jellegű problémafeltárás és az azon alapuló alternatív jellegű szocialista öngazgatás teszi láthatóvá, hogy milyen hangsúlyozott jelentősége van a női emancipációnak az emberi világnak és viszonyoknak magára az emberre való visszavezetése szempontjából.²⁰

A nőnek a társadalmi munkamegosztásban elfoglalt tényleges, empirikus helye az emberi emancipáció hatalmas forradalmi lehetőségeit rejti magában. Az ehhez vezető út azonban nem rövid, mert a nőnek a „munkás” fogalomkörébe való besorolása egyaránt elködösíti a munkás és az emberi értelemben vett női létet, hisz „minden létezőnek létre kell jönnie, így az embernek (nőnek) is megvan a maga kialakulási folyamata, ami a kialakulás tényeként egyben a korábbi tudatos megszüntetése is”.

Fordította Garai László

Jegyzetek

¹ Marx: A zsidókérdéshez. Marx—Engels művei I. kötet, Budapest, 1957., 371. oldal

² Uo. 371. oldal

³ Uo. 371. oldal

⁴ Mayer Lexikon, Lipcse, 1876.

- ⁶ Marx—Engels: A Kommunista Párt kiáltványai. Marx—Engels művei IV. kötet, Budapest, 1957., 446. oldal
- ⁶ Ure és Babbage Marxra és Engelsre gyakorolt hatásával kapcsolatban lásd: Exzepte über Arbeitsteilung, Maschinerie und Industrie (historisch-kritische Ausgabe, transkribiert und herausgegeben von Rainer Winkelmann, Ullstein Verlag, 1981., Frankfurt/M.—Berlin—Wien)
- ⁷ F. Engels: A tekintélyről. Válogatott művek I. kötet, Kossuth Kiadó, Budapest, 1963., 625. oldal
- ⁸ Philosophisches Wörterbuch, Lipcse, 1975.
- ⁹ Philosophie und historischen Fragen der technischen Wissenschaften, Drezda, 1978.
- ¹⁰ Lásd: MUS 1, Belgrád, 1978.
- ¹¹ Lásd: Despot, Blaženka: Maschine und arbeitsmittel, Salzburger Jahrbuch für Philosophie, 1978/79., 221—229. old.
- ¹² Lásd: Despot, Blaženka: Kakva je tehnologija potrebna samoupravljanju? Socijalizam, 4. sz. Belgrád, 1979.
- ¹³ Marx—Engels: Rani radovi., 287. oldal
- ¹⁴ Philosophisches Wörterbuch, A természet fogalmi meghatározása.
- ¹⁵ Lásd: Despot, Blaženka: Povijest i socijalistička priroda. Socijalizam, 1. sz., Belgrád, 1980.
- ¹⁶ Hegel: A jogfilozófia alapvonalai
- ¹⁷ Engels: Feuerbach és a klasszikus német filozófia felbomlása. Válogatott művek II. kötet, Kossuth Kiadó, Budapest, 1963., 329. oldal
- ¹⁸ Lásd: Létünk 5. sz., Szabadka, 1982.
- ¹⁹ Lásd: Despot, Blaženka: Povijest i priroda žene. Dometi, 2. szám, Rijeka, 1980.
- ²⁰ Lásd: Žensko pitanje u socijalističkom samoupravljanju. Socijalizam, 11. szám, Belgrád, 1981.

Rezime

Emancipacija i tehnologija

Za promišljanje i tehnologije polazimo od Marksova određenja emancipacije: „Svaka emancipacija je *svodenje* čovjekovog svijeta, čovjekovih odnosa na samog čovjeka.” Različite definicije tehnologije svjedoče o tome, da pojam tehnologije nije niti jednostavan, niti jednoznačan.

Problem mogućnosti stvarne emancipacije žene kao pretpostavke ljudske emancipacije, odnosno *svodenje* čovjeka i *čovjekovih odnosa* na samoga čovjeka upada u dvostruku zamku:

1. Neproblematiziranje tehnologije kao općeg i zajedničkog rada ostavlja neproblematizirani odnos čovjeka spram prirode i posebno prirode žene.

2. Real-socijalizam nije nikada do kraja tematizirao kršćanski temelj patriarhalne monogamne porodice, podjele rada u njoj, kult materinstva, usprkos svojem ateističkom usmerenju.

Odnos stvarnog prisvajanja kao rezultat historijsko-emancipativne snage čovječanstva otvara se tek problematiziranjem real-socijalizma, odnosno razumjevanja emancipacije kao političke emancipacije. Tek u takvom problematiziranju

i na njemu utemeljenom socijalističkom samoupravljanju kao alternativnom društvu, vidi se problem emancipacije žena kao posebno važan za svodenje čovjekova svijeta i odnosa na čovjeka samog.

Resumee

Emanzipation und Technologie

Bei der Erfassung der Technologie beginnen wir mit der Definition von Marx über die Emanzipation: „Jede Emanzipation ist die Zuleitung der Welt des Menschen; der menschlichen Verhältnisse an den Menschen selbst.“ Verschiedene Definitionen der Technologie beweisen, dass dieser Begriff weder einfach, noch eindeutig ist.

Das Problem der Emanzipation der Frauen, als Vorbedingung der menschlichen Emanzipation überhaupt, d. h. die Zuleitung der menschlichen Verhältnisse auf den Menschen selbst, enthält eine zweiseitige Falle:

1) Die Nichtproblematisierung der Technologie, als allgemeiner und gemeinsamer Arbeit, erzeugt die nichtproblematisierte Verhältnisse des Menschen, gegenüber der Natur und insbesondere, Natur der Frauen.

2) Das reelle Sozialismus hat — trotz der atheistischen Richtung — die christliche Grundlage der patriarchalen, monogamen Familie, die Arbeitsteilung in derselben, das Mutterschaftskultus, bis zum Ende thematisiert.

Das Verhältnis der tatsächlichen Expropriation als des Ergebnisses der historisch-emanzipativer Kraft der Menschheit, wird erst durch die Problemstellung des realen Sozialismus vorgebracht bzw. durch das Verständnis der Emanzipation als politischer Emanzipation. Erst durch solche Problemstellung und auf dieser Grundlage aufgebaute Selbstverwaltung, als Alternativgesellschaft, kann man das Problem der Frauenemanzipation als besonders wichtig für die menschliche Welt und für die Verhältnisse der Menschen selbst betrachten.